

KARA KITA’NIN “YENİDEN KEŞFİ”: ULUSAL ÇIKAR VE GIDA GÜVENLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN KÜRESEL GÜÇLERİN AFRİKA’DAKİ GIDA POLİTİKALARI¹

Bülent Akkuş¹

ÖZ

İnsan nüfusunun hayatta kalabilmesi için elzem bir kaynak olan gıda, devletler bakımından her zaman güç ve çıkar mücadelesinin konusu olmuştur. Ulusal gücün önemli bir parametresi olarak görülen gıda güvenliği, ülkenin demografik yapısının korunması noktasında önemli bir unsur olmanın yanında devletin siyasi ve ekonomik açıdan da kalkınmasının önünü açar. Günümüzde, dünya nüfusundaki hızlı artış ve küresel ısınma temelli iklim değişikliklerinin ortaya çıkardığı yeni koşullar, hem ulusal hem de uluslararası güvenliği tehdit eden bir aşamaya gelmiştir. Bu noktada, stratejik bir önem kazanan tarımsal faaliyetler bir ekonomik rekabet ve siyasi mücadele alanı olmuştur. Küresel güçler ve bunlarla işbirliği içerisinde hareket eden çok uluslu şirketler, hem tarımsal gereksinimlerini karşılamak hem de ileride meydana gelebilecek kıtlık veya gıda fiyatlarındaki artışlara karşı korunmak amacıyla dünyanın farklı yerlerinde ekilip dikilebilen verimli tarımsal arazileri satın almakta ya da uzun süreliğine kiralamaktadırlar. Küresel güçlerin ve önde gelen çok uluslu şirketlerin gelecekte belirecek olumsuz durumlara karşı gıda güvenliklerini sağlamak amacıyla dikkatlerini yoğunlaştırdıkları en önemli bölgeyse açlıkla boğuşan Afrika’dır. Bu çalışma, söz konusu aktörlerin ulusal çıkar ve gıda güvenliği perspektifinde Kara Kıta’da izledikleri gıda politikalarını eleştirel bir gözle ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Gıda Güvenliği, İklim Değişikliği, Nüfus Artışı, Ulusal Çıkar

“THE REDISCOVERY” OF THE DARK CONTINENT: FOOD POLICIES OF GLOBAL POWERS IN AFRICA FROM THE PERSPECTIVE OF NATIONAL INTEREST AND FOOD SECURITY

Abstract

Food has always been a matter of power, and a source of conflict for states, just as it has been a crucial resource for the survival of the human population. Regarded as a significant parameter of the national power,- food security serves towards the political and economic development of the state as well as the maintenance of the demographic structure of a nation. In today’s world, new conditions brought about by rapid population growth and global warming-induced climate change have reached a level where they pose a threat to both national and international security. Agricultural activities, which in turn have gained strategic prominence, constitute an area of economic competition and political struggle. Global powers and transnational corpora

tions in concert, have been purchasing or leasing cultivable lands for long periods, in order to meet their agricultural demands, and as a precaution against a potential famine or increase in food prices. At the center of the attention of these global powers and transnational companies is the famine-stricken Africa. This study aims to critically investigate food policies of these actors in the Dark Continent from the perspective of national interests and food security.

Keywords: Africa, Food Security, Climate Change, Population Growth, National Interest

Gıda güvenliği sadece gıdalla ilgili değil, doğrudan güvenlikle de ilgilidir. Kronik açlık, bireyleri, hükümetleri, toplumları ve sınırları tehdit etmektedir. Açlık çeken, hatta açlıktan ölmek üzere olan ve bu sebepten ailelerine de bakamayan kişiler, gerginlik, çatışma ve şiddete yol açabilecek bir umutsuzluk ve üzüntü ile karşı karşıya kalırlar (Clinton, 2009: 1).

Giriş

Gıda, insan nüfusunun hayatta kalabilmesi için elzem bir kaynaktır. Küreselleşmeyle çeşitli sayıda gıdaya erişim olanağının artmasına karşın yaşanan açlık krizleri ve ekonomik krizler, insanlığı zor durumlarla karşı karşıya getirmektedir. Bu zor durumlar, insanoğlunun hayatta kalabilmesi için gıdaya olan ihtiyacın açıklıkla ortaya konmasına olanak sağlamıştır. Dünyanın farklı coğrafyalarında çok sayıda insanın gıdaya ulaşımında sıkıntılar çektiği günümüzde, gıda üretiminin yetersizliği küresel ısınma temelli iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı koşullar ve dünya nüfusundeki hızlı artışla, birlikte değerlendirildiğinde insanlığın önemli bir gıda güvenliği sorunuyla karşı karşıya olduğu ifade edilebilir. 2007-2008 yıllarında yaşanan ve önemli etkiler doğuran gıda krizi, küresel gıda sisteminin kırılganlığını gözler önüne sererken aynı zamanda insanlığın gelecekte karşı karşıya kalacağı küresel gıda krizinin vahametini ve bunun üstesinden gelmenin de pek kolay olmayacağını açıkça ortaya koymuştur.

„Dünya nüfusunun 2050 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak 9 milyar kişiye ulaşacağı öngörülmektedir. Günümüz dünya nüfusu düşünüldüğünde bu yüzde 50'ye yakın bir artış ifade etmektedir. Artan bu nüfusun gereksinimlerini karşılamak amacıyla oluşturulacak yeni tarım alanları, başka bir ifadeyle, bazı ormanların kesilerek tarıma açılması, bataklıkların kurutulması gibi önlemlerle sadece yüzde %5'lik yeni bir tarım arazisinin ortaya çıkabilmesini ortaya koymaktadır. Oysa söz konusu dönemde böyle bir nüfusun gıda güvenliğinin sağlanması için tarımsal üretimin ikiye katlanması gerektiği öngörülmektedir. Bkz. (“Tehlikenin Farkında mıyız?”, 2014: 26); FAO ve OECD raporlarında, önümüzdeki on yıllık süreçte gıda fiyatlarında yüzde 40'a varan bir artış olacağı ve bunun da aile başına düşen gıda harcamasını yüzde 30 artıracacağı öngörülmektedir.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından “gıda güvenliği sorunu” olarak adlandırılan söz konusu gelişmeler, dünyada nüfusun dikkate değer bir kesiminin yaşamını devam ettirmesi için gerekli besin kaynağına ulaşmada sorunlar yaşadıklarını ortaya koymaktadır. FAO’un “...bütün insanlar için aktif ve sağlıklı bir hayatın gereği olan beslenme ihtiyaçları ve gıda tercihlerini karşılayacak, yeterli, güvenli ve besin değeri yüksek gıdalar için fiziksel, sosyal ve ekonomik erişime sahip olma durumu...” olarak tanımladığı gıda güvenliği ve “...fiziki veya ekonomik nedenlerle yeterli ve sağlıklı gıdaya erişim imkanından yoksun olma durumu...” (Akgün, 2009) olarak tanımladığı gıda güvensizliği kavramsallaştırmaları dikkate alındığında günümüzde dünyada her altı kişiden birinin kronik açlık sorunuyla karşı karşıya olduğu ifade edilebilir (FAO, 2009). Bu, Birleşmiş Milletler tarafından açıklanan raporlarda açıkça ortaya konmaktadır.

Gıda, insanlar için olduğu kadar devletler için de vazgeçilmez bir ögedir. Devletler tarafından her zaman güç ve çıkar mücadelesinin konusu olmuş olan gıda, bu amaç doğrultusunda etkin bir “silah” olarak kullanılmıştır (İba, 2013: 1). Ulusal gücün önemli bir parametresi olarak görülen gıda güvenliği, hem ulusal güvenliği hem de uluslararası güvenliği etkileyen önemli bir faktör haline gelmiştir.

“İkinci Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği yıkım ve insanlar üzerinde oluşturduğu etkiler dikkatlerin gıda güvenliği üzerine çevrilmesine yol açmıştır. Bu süreçte, savaş sonrası dünyada ekonominin yeniden inşa edilmesi için bilimden ve teknolojiyenin daha fazla yararlanma çabaları görülmektedir (İba, 2013: 3); Fakat kavramın literatüre girmesi 1970'lerin ilk yarısında yaşanan küresel gıda krizi sonrası 1974 yılındaki Dünya Gıda Konferansı'nda olmuştur. 1980'leri de içine alacak şekilde değerlendirildiğinde, söz konusu dönemde, gıda güvenliği kavramsallaştırmasının devletler tarafından tanımlanan ve daha çok ekonomik bir bakış açısıyla ele alınan bir olgu olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllarla beraber neo-liberal ekonomik politikaların etkisiyle uluslararası finans kuruluşlarının ve uluslararası örgütlerin bu süreçte etkin olmaya başladıkları görülmektedir. Söz konusu dönemden itibaren gıda güvenliği, ekonomik bir mesele olmanın yanı sıra bir güvenlik sorunu olarak da ele alınmaya başlanmıştır. Bu uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramının iinin daha da genişlemesine ve farklı unsurları kapsamına işaret eder. Gıda güvenliği kavramı, tarihsel gelişimi ve farklı perspektiflerden ele alınışı için bkz. (Shaw, 2007); (Simon, 2012); (Friedmann, 1982); (McMichael, 2010); (Sodano, 2012); (Pinstrup-Andersen, 2009); (Shepherd, 2012); (Gao, 2010).

Egemenlikleri altındaki topraklarda yaşayan halkın huzur ve refah içinde yaşaması devletin temel görevlerinden biridir. Bu noktada, söz konusu halkın ihtiyaçlarının karşılanması için devlet tarafından gerekli altyapı ve güvenlik koşullarının sağlanması önemlidir.

Bu ihtiyaçların en önemlileri arasında gıda, su, enerji gibi temel ögeler yer almaktadır. Halkın huzur ve refahının sağlanması, başka bir deyişle, demografik yapının korunması için elzem bir niteliğe sahip olan ve tarihte insanların ve devletlerin uğruna rekabet ettikleri, savaştıkları bu unsurların temin edilmesi, güvenliklerinin sağlanması aynı zamanda devletin siyasi ve ekonomik açıdan da kalkınmasının önünü açar. Hillary R. Clinton, “Gıda güvenliği sadece gıdayla ilgili değildir; güvenlikle yakından ilgilidir.” (Clinton, 2009: 1) derken gıda güvenliğinin hükümetlerin, toplumların ve sınırların istikrarı için ne denli önemli bir role sahip olduğunu vurgulamıştır.*

Nitekim pratikte yaşanan gelişmeler, artan hızlı nüfusa ek olarak dünyanın kaynaklarının bilinçsizce kullanılması nedeniyle söz konusu ögelere ulaşmak insanlar için her geçen gün daha da zorlaşırken; devletin sosyo-ekonomik istikrarı için bu unsurların teminini olanaklı kılmak, bu unsurların güvenliğini sağlamakla yükümlü olan devletler için süreç giderek karmaşıklaşmakta ve her geçen gün daha güç bir hal almaktadır.

* Dünyadaki hızlı nüfus artışı ve küresel ısınma temelli iklim değişikliklerinin ortaya çıkardığı yeni koşullar gıda fiyatlarının artmasına neden olmakta ve insanların yeterli miktarda ve güvenilir nitelikte gıdaya ulaşımını zorlaştırmaktadır. Bu durum, 2007-2008 ekonomik krizinde olduğu gibi ayaklanmalara, protestolara ve siyasi istikrarsızlıklara yol açmaktadır. Gıda güvenliği, Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da “Arap Baharı” olarak adlandırılan süreçte yaşanan gelişmelerin de önemli bir sebebi olarak gösterilir. Lester R. Brown, gıda güvenliğini sağlayamayan devletlerin meşruiyetlerini kaybedeceklerini ve bundan dolayı çökeceklerini vurgulamaktadır. O’na göre, bu zaafı gösteren devletlerin sayısı gelecekte artabilir (Brown, 2008: 47); Brown, ayrıca ekilebilir arazi ve su kaynaklarının azalmasıyla, gıda fiyatlarının da büyük ihtimalle artacağını iddia etmektedir (Brown, 1998).

Dünyadaki hızlı nüfus artışı ve küresel ısınma temelli iklim değişikliklerinin ortaya çıkardığı yeni koşullar, küresel güçlerin bu koşulları dikkate alan şekilde politikalar geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu güçler, tarımsal üretimin artırılmasına yönelik politikaları hayata geçirmeye başlamışlardır. Modern hayatta sanayi ve hizmetler sektörlerinin yanında ikincil planda kalan ve önemi fazla kavranamayan tarım sektörü, yaşanan gelişmeler sonucunda stratejik bir sektör haline gelmektedir.* Nitekim devletler, tarımsal alana yönelik araştırma-geliştirme çalışmalarını her geçen gün yoğunlaştırırken; bu alana ayırdıkları bütçeleri de sürekli olarak artırmaktadırlar. Bu noktada, ekilip dikilebilen tarımsal arazilere sahip devletler şanslı ülkeler olarak görülebilen; özellikle teknoloji ağırlıklı üretimde bulunan ve ülke topraklarını da bu doğrultuda beton yapılarla donatmaktan çekinmeyen devletler zorlu bir süreçle karşı karşıya kalacaklardır.

Stratejik bir önem kazanan tarımsal faaliyetler ve gıda ürünleri üretimi bir ekonomik rekabet ve siyasi mücadele alanı haline gelmeye başlamıştır.

Bu noktada, söz konusu küresel güçlerin, kendi sınırları dahilindeki ekilip dikilebilen tarımsal arazilerin sınırlılığı düşünüldüğünde hem tarımsal gereksinimlerini karşılamak hem de ileride meydana gelebilecek kıtlık ve/veya gıda fiyatlarındaki artışlara karşı korunmak amacıyla önemli adımlar attıkları göze çarpmaktadır. Bunların en dikkat çekenini söz konusu küresel devletlerin ve bunlarla işbirliği içerisinde hareket eden çok uluslu şirketlerin etkisini giderek artıracak olan sorunlarına çözüm arayışı olarak dünyanın başka yerlerinde ekilip dikilebilen verimli tarımsal arazileri satın almaları ya da uzun süreliğine kiralamaları olayıdır. Küresel güçlerin ve önde gelen çok uluslu şirketlerin gelecekte oluşacak olumsuz durumlara karşı gıda güvenliklerini sağlamak amacıyla dikkatlerini yoğunlaştırdıkları en önemli bölgeyse açlıkla boğuşan Afrika'dır.

Dünya'nın Karanlık Kıtası: Sömürünün Tarihsel Yaşam Alanı Olarak Afrika

Avrupalı devletlerin 15. ve 16. yüzyıldan itibaren bölgeye gelmesiyle birlikte sömürgeleşmeyle karşı karşıya kalan Afrika, tarih boyunca açlık, fakirlik, gözyaşı, yaygın hastalıklar ve toplu katliamlara sahne olmuştur. Sömürgecilik süreci, Afrika için travmatik bir tarih ortaya çıkartırken; kıtadan Batı'ya ve Amerika kıtasının keşfedilip Batılı devletler arasında paylaşılması sonucu kıtaya daha kolay hakim olmak amacıyla öldürülen yerli halkın yerine ikame amacıyla Afrika'dan Amerika'ya gerçekleştirilen büyük zorunlu insan hareketi Afrika'nın sosyal dokusunun büyük ölçüde zarar görmesine ve günümüzde bile etkilerine şahit olunan sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Önemli bir hammadde pazarı olan Afrika, tarihsel süreçte sürekli küresel güçlerin dikkatlerini üzerine çevirdikleri bir bölge olagelmıştır. Nitekim zengin yeraltı kaynaklarına ve verimli tarım topraklarına sahip olan kıta, insanlığın ilk uğrak yerlerinden biri olarak Mısır, Helen, Roma-Batı gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kıta, Hint Okyanusu, Atlas Okyanusu, Kızıldeniz, Sina Yarımadası ve Süveyş Kanalı ile olan coğrafi komşuluğu sayesinde önemli kıyılara ve limanlara sahiptir. Bu olumlu koşullara karşın, 30 milyon kilometrekarelik bir yüzölçümü ve 1 milyardan fazla nüfusuyla Afrika, kıtada hüküm süren kabile anlayışı, geleneksel inanışlar, kıtanın diğer kıtalara olan görece uzaklığı ve küresel güçlerin tarih boyunca bölge üzerindeki sömürgeci politikaları kıtanın günümüzde de tanıklık ettiğimiz olumsuz koşullar içinde bulunmasına yol açmaktadır.

19. yüzyılda, bölge kaynaklarından faydalanmak isteyen Avrupalı güçler kıtayı ticarete açmak amacıyla birçok politika geliştirmişlerdir. Bölgede yürütülen misyonerlik faaliyetleriyle bölgenin Hristiyanlaştırılmasına; böylece kıta ile Avrupa arasında yeni bir bağ oluşturulmaya çalışılmıştır. Söz konusu dönemde, Afrika'dan Batı'ya ve Amerika'ya köle olarak çalıştırılmak amacıyla Afrikalı yerli halk taşınırken; Avrupa'nın fakir köylüleri de Afrika'da boşalan topraklara veya yerli halkın elinden zorla alınan verimli

arazilerde tarım yapması amacıyla bu kıtaya taşınmıştır. Başka bir ifadeyle, Afrika'nın hem halkı hem de toprakları Batılı devletlerin huzur ve refahı için seferber edilmiştir.

Kıta, 1885 Berlin Antlaşması'yla küresel güçler arasında resmen paylaşılırken; böylece kıtanın birçok bölgesi İngiltere, Fransa, Belçika, Portekiz, Almanya, İspanya gibi güçlerin egemenliğine girdi. Masa başında yapay olarak oluşturulan bu sınırlar, aynı zamanda, günümüzde de etkisini sürdüren çatışmaların temel nedenlerinden birini oluşturdu.

Fransa'nın Cezayir, Kenya ve Fas; Almanya'nın Tanzanya; İngiltere'nin Kenya, Zimbabve ve Güney Afrika'da hayata geçirdiği bu uygulama, toprakları zorla ellerinden alınan ve kendi topraklarında işçi konumuna gelen yerli halk tarafından sürekli olarak bir tepkiyle karşılık bulmuştur (Ortaođu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, 2014: 2). Bu durum, Afrika halkının günümüzde de devam eden Batılılara olumsuz bakışlarının temellerini oluştururken; aynı zamanda kendi topraklarının tekrar efendileri olmak amacıyla direniş ve isyan hareketlerinde bulunmalarına yol açmıştır. Bu direniş ve isyan hareketlerinin ve uluslararası sistemde yaşanan dönüşümlerin etkisiyle kıta ülkeleri, 1950'li ve 1960'lı yıllarda bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Buna karşın, bölge halkının sorunları ortadan kalkmadığı gibi küresel güçlerin kıta üzerindeki etkileri de son bulmamıştır.

Açlık, fakirlik, gözyaşı, yaygın hastalıklar ve toplu katliamların kıtası, 21. yüzyıldan itibaren tekrar uluslararası rekabetin önemli merkezlerinden biri haline gelmeye başlamıştır. Kaynak ve nüfus açısından önemli bir niteliğe sahip olan kıta, buna karşın bu kaynakları nüfusun huzur ve refahı için kullanacak nitelikli lider ve bu liderlerin kullanacağı beşeri ve finansal sermayeden mahrumdur. Nitekim kıta ülkelerinin yöneticileri tarafından kıta halkı için kullanıl(a)mayan bu kaynaklar, küresel güçlerin ve çok uluslu şirketlerin ilgisini çekmektedir. Sahip olduğu önemli kaynaklarla kıta, bu güçlerin birbirleriyle karşılıklı rekabete girmelerine ve söz konusu güçlerin kıta halkıyla ciddi çatışmalar yaşamasına neden olacaktır. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda bu rekabet ve çatışmaların en büyük nedenlerinden biri küresel güçlerin ve çok uluslu şirketlerin gelecekte oluşacak olumsuz durumlara karşı gıda güvenliklerini sağlamak amacıyla dünyanın farklı bölgelerinde verimli tarım arazileri satın alma ya da uzun süreli kiralama işlemleri olacaktır. Bu noktada, Afrika, sahip olduğu ekilip dikilebilen verimli tarım arazilerinin çokluğu ve bakırlığı nedeniyle söz konusu aktörlerin en çok ilgisini çekecek bölge niteliğindedir.

Ulusal Güvenliğin Bir Parametresi Olarak Gıda Güvenliği: Ulusal Çıkar Perspektifinden

Küresel Güçlerin Afrika'da Toprak Satın Alması veya Kiralaması

Tarihsel anlamda birçok olumsuz gelişmeye tanık olan Afrika susuzluk, teknoloji, gübre, tohum ve yatrım eksikliği gibi birçok nedenden dolayı halkının gıda güvenliğini sağlayamamaktadır.

Verimli tarım arazileri bakımından zengin bir coğrafyaya sahip olmasına karşın söz konusu nedenlerden dolayı Kara Kıta'nın bu verimli arazilerinin değerlendirildiğini söylemek pek de gerçekçi olmayacaktır. Nitekim günümüzde dünya genelinde kullanılmayan tarım arazilerinin yarısından fazlası, yaklaşık olarak yüzde 60'lık bir oranı, bu kıtada bulunmaktadır (Menlik, 2013). Bu koşullar altında birçok kıta ülkesi verimli tarım arazilerini diğer devletlere satmaya ya da uzun süreli kiralamaya başlamıştır.*

Dünyanın birçok bölgesinde satın alma veya kiralama faaliyetlerinin gerçekleştiriliyor olmasına karşın tahmini olarak 227 milyon hektar olarak öngörülen satın alınan veya kiralanmış verimli arazilerin büyük bir kısmı Afrika kıtasında bulunmaktadır. Örneğin, 2009 yılında dünyada 60 milyon hektar arazinin kullanım hakkının el değiştirdiği ve bunun %80'lik bir oranının Afrika kıtasında gerçekleştirildiği öngörülmektedir (Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, 2014: 3).

Afrika topraklarının bu kadar rağbet görmesinin birkaç sebebi bulunmaktadır. Devletlerin ve çok uluslu şirketlerin Afrika'nın topraklarına bu denli talep göstermeleri uzun zamandır kalkınmayı gerçekleştirilemeyen ve sanayileşmenin de tam anlamıyla yer bulmadığı kıta devletlerinde yöneticilerin arazilerin satışından ya da kiralanmasından gerek maddi gerekse altyapı açısından kıtanın kalkınması noktasında büyük kazançlar elde edileceği beklentisiyle arazileri kolayca dış devletlere ve çok uluslu şirketlere satmaları ya da uzun süreliğine kiralamaları en önemli faktördür. Kıtada toprak üzerinden kadastral düzenlemenin yapılmamış olması, başka bir deyişle, esasında kimseye mülkiyet hakkı verilmemiş olması söz konusu toprakların diğer devletler ya da çok uluslu şirketler tarafından kolayca satın alınmasının ya da uzun süre için kiralanmasının önünü açmaktadır. Bu noktada, söz konusu aktörler, özel mülkiyet olmadığından dolayı tek tek kişilerle "uğraşmak" durumunda kalmadan kıta devletleriyle ikili anlaşmalar yaparak çok ucuz fiyatlara (hektarı ortalama 1 dolara) Afrika'nın bakir, fazla işlenmemiş dolayısıyla harap edilmiş Asya, Amerika ve Avrupa topraklarına oranla daha fazla verim sağlayabilecek toprakları ele geçirebilmektedirler.

* İngilizce "land grabbing", Fransızca "accaparement" olarak ifade edilen kavram, Türkçe'ye "toprakların kapışılması", "toprak koparma" ya da "toprak araklama" olarak çevirmektedir (Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, 2014: 3).

Satın alma veya kiralama anlaşmaları, genellikle gizli yapılmaktadır. Bundan dolayı satın alma veya kiralama ile ilgili kesin veriler ortaya konamamaktadır. Bu nedenle sadece öngörülerde bulunulabilmektedir. Oxfam yardım örgütünün verilerine göre, 2001 yılından bu yana 227 milyon hektarlık arazi el değiştirmiştir (Kleijung, 2011); Dünya Ticaret Örgütü'nün 2013 raporuna göre 41 ülke ikinci bir ülkeden toprak kiralarken, 62 ülke ise ikinci bir ülkeye toprak kiralamış ya da satmıştır ("Afrika'da Toprak Kiralama Yarışı", 2013).

Afrika'nın yanı sıra Latin Amerika ve Güneydoğu Asya ülkelerinde toprak alımı ya da kiralaması faaliyetlerinde bulunan söz konusu aktörler, kiraladıkları veya satın aldıkları tarım arazileri sayesinde kendi halklarının uzun dönemli gıda güvenliğini garanti altına almaya çalışmaktadırlar. Benzer faaliyetler, Avrupa kıtasında da yaşanmaktadır. Avrupa'nın görece geri kalmış doğu Avrupa ülkeleri, kar sağlamak amacıyla batı Avrupalı şirketler tarafından rağbet görmektedirler. Romanya, bu noktada tarım alanlarının fiyatlarının diğer Avrupa ülkelerine göre oldukça düşük olması nedeniyle birçok şirketin ilgi alanına girmiştir. Romanya'da tarım alanlarının hektarı bin ila üç bin dolar arasında değişirken bu fiyat Almanya'nın batısında beş bin ila otuz bin arasında değişmektedir ("Yeni Dünyanın Yönetim Aracı Gıda: Küresel Gıda Güvenliği Tehlikede", 2011: 28).

Çin, ABD, İngiltere, Hindistan gibi küresel güçler Pakistan, Sudan, Vietnam, Kamboçya, Myanmar, Rusya, Ukrayna gibi ülkelere toprak satın alımı ya da kiralaması faaliyetinde bulunmaktadır. Afrika özeline bakıldığında ise İngiltere, Çin ve ABD'nin kıtada en fazla toprak alımı ya da kiralaması faaliyetlerinde bulunduğu ifade edilebilir. En çok toprak satan ya da kiralayan ülkelere bakıldığında ise Etiyopya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kamerun, Gine, Zambiya, Kenya, Tanzanya, Mozambik, ve Sudan'ın öne çıktığı görülmektedir. Kongo, yüzölçümünün dörtte birini yani 8.1 milyon hektar tarım arazisini kiraya verirken Sudan 4,7 milyon hektar toprağını kiraya verdi veya sattı ("Afrika'da Toprak Kiralama Yarışı", 2013).

Etiyopya, toprak satan veya kiralayan ülkeler arasında en önde gelmektedir. Çok geniş verimli tarım arazilerine sahip olan ve insanın ihtiyaç duyduğu tahıl, mısır gibi ürünlerin ekili olmasına karşın Etiyopya'da halkın büyük bir kısmı kıtlık ve açlıkla karşı karşıyadır. Bunun temel sebebi, ülkedeki verimli tarım alanlarının büyük bir kısmının kullanılmamasına ek olarak söz konusu bu geniş verimli arazilerin dış ülkeler veya çok uluslu şirketler tarafından satın alınması veya kiralanmasıdır. Etiyopya yönetimi, döviz geliri ve tarım alanında teknik bilgilerin artırılması amacıyla buna olanak sağlarken; dış devletler ve çok uluslu şirketler gıda güvenliklerini minimize etmek amacıyla böyle verimli bir ülkenin cazip yönlerini kullanmak amacıyla hareket etmektedirler (Giang, 2011).

Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip Çin de artan gıda ihtiyacını karşılamak için Afrika (özellikle Etiyopya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kamerun ve Zimbabve) başta olmak üzere çeşitli yerlerde kısa sürede milyonlarca hektar arazi satın aldı veya kiraladı. Önemli miktarda verimli tarım arazilerine sahip olan Çin, tarım arazilerinin satılması veya kiralanması olayları söz konusu olduğunda çelişkili ama ulusal çıkar temelinde bir politika izlemektedir. Kendi sınırları içerisindeki verimli arazilerin yabancı yatırımcılara satılması veya kiralanmasını yasaklayan Çin, dünyanın herhangi bir bölgesinde verimli arazi satın alma veya

kiralama faaliyetlerini de daima gerçekleştireceğini ifade etmektedir. Bu amaç doğrultusunda, Afrika ülkelerine ciddi miktarlarda kredi açan Çin, bu sayede kıtadaki varlığını her geçen gün daha da artırma yönünde adımlar atmaktadır. Çin, son yıllardaki “dışa açılım politikası”nı Afrika kıtasında da etkin bir şekilde uygulayarak kıtanın ucuz işgücü, hammadde bolluğu, halihazırda ortaya çıkarılmamış ve işletilmemiş kaynakların çokluğu ve kıtanın büyük bir pazar potansiyeline sahip olması olanaklarından faydalanmak amacıyla kıtaya önemli yatırımlarda bulunmakta, kıta ülkelerine önemli krediler sağlamaktadır (“Çin’in Gözü Afrika’nın Kaynaklarında”, 2015).

Gıdanın gelecekte taşıyacağı değerın farkında olan ABD’nin gıdaya atfettiği önem çeşitli dönemlerde üst düzey yöneticiler tarafından da dile getirilmiştir. ABD’nin önde gelen diplomatlarından biri olan eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, 2009 yılında, “Tarım, Tarım Bakanlığı’nın ellerine bırakılmayacak kadar önemlidir.” (Engdahl, 2009) derken gıdanın ülkesi için hayati önemine işaret etmekteydi. Küresel hegemonya mücadelesi düşünüldüğünde, Çin’in Afrika kıtasına olan ilgisi göz önünde bulundurulduğunda ABD’nin kıtaya karşı ilgisiz durması beklenemez. Nitekim ABD, başta Güney Sudan, Etiyopya, Gine ve Kamerun olmak üzere kıtada milyonlarca hektar arazi satın almış veya kiralamıştır. Kıtada askeri anlamda da etkin olmak isteyen ABD, kıtanın birçok ülkesinde askeri birlik bulundurma ve aktif olarak çatışmalara katılmadan ülke ordularını eğitime gibi planlar yapmaktadır. ABD, bu amaç doğrultusunda, kıtaya yönelik askeri planlarını yaptığı merkezi 2005’te Frankfurt’tan Cibuti’ye taşıyarak kıtada daha etkin bir şekilde yer almak istediğini ortaya koymuştur. Somali’de edinilen acı tecrübeden ders çıkaran ABD, olaylara direkt müdahale etmek yerine “destekle ve kazan” politikasını izlemeyi tercih etmektedir. ABD, bu amaç doğrultusunda, bölgede tarihsel anlamda etkisi bulunan Fransa’nın kıtada giriştiği operasyonların en büyük destekçisi konumundadır.

İngiltere, çoğunluğu Afrika kıtasında olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde milyonlarca hektar arazi satın almış veya kiralamıştır. Afrika özeline bakıldığında, İngiltere’nin kıtada satın aldığı ve kiralandığı alanlar Danimarka büyüklüğünde (ortalama 4,4 milyon hektar) bir alana tekabül etmektedir (“Afrika’da Toprak Kiralama Yarışı”, 2013).

Verimli arazilerin satın alınması veya kiralanması faaliyetlerinde öne çıkan bir diğer devlet İsrail’dir. İsrail de birçok Afrika ülkesinde verimli tarım arazilerini satın almakta veya kiralamaktadır. Kendi özel şirketleri aracılığıyla kıtada toprak alması veya kiralamasının yanı sıra İsrail, daha etkin olmak için ABD’li şirketlerle işbirliği içerisinde hareket ederek kıtada istediklerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Libya, Mısır, Hindistan, Cibuti, Türkiye kıtada etkin olan diğer ülkelerdir. Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Libya başta Güney Sudan olmak

üzere Sahra-altı Afrika'da birçok ülkeden binlerce hektar araziyi satın almış veya kiralamıştır. Mısır'ın pek etkin olmasa da bu amaç doğrultusunda girişimleri bulunurken; Cibuti Maldivler'de, Hindistan başta Etiyopya olmak üzere birçok ülkede önemli miktarda arazinin kullanım hakkını elde etmişlerdir. Arap ülkeleri gerek kıtaya yakınlıkları gerekse Avrupalı devletlerin kıtada tarihsel anlamda bıraktıkları olumsuz imajdan dolayı daha kolay satın alma veya kiralama işlemi gerçekleştirebilmektedirler. Bunun farkında olan Batılı devletler, arazilerin satın alınması veya kiralanması sürecinde Arap şirketleriyle gizli ortaklıklar kurmaktadırlar. Başka bir deyişle, söz konusu Arap şirketleri başta ABD, Kanada ve Avustralyalı şirketler için olmak üzere kıtada toprak satın almakta veya kiralamaktadırlar. Bu, arazinin gerçek sahibinin başlangıçta gizlenmesi demektir (Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, 2014: 2). Türkiye ise, Şubat 2013 tarihinde yaptığı anlaşmayla Sudan'dan 99 yıllığına 500 bin hektar alan kiralamıştır. Brezilya başta olmak üzere Latin Amerika'dan da toprak kiralama planları yapan Türkiye, devlet eliyle yapılan arazi satın alınması veya kiralanması faaliyetlerinin dışında ayrıca özel Türk girişimcileri de toprak kiralayarak tarım yapmaktadırlar. Omo Valley Farm şirketi böyle bir faaliyette bulunmaktadır. İmam Altınbaş, Seyfettin Koçak ve Kasım Külle ÖZ'ün ortaklığındaki şirket, Etiyopya'dan 25 yıllığına 50 bin hektar alan kiralayarak pamuk üretimi yapmaktadır ("Afrika'da Toprak Kiralama Yarışı", 2013).

El değiştiren araziler, devletlerin gıda güvenliğini sağlamak için tarımsal amaçlarla kullanılmasının yanında söz konusu devletlerin giderek enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da değerlendirilmektedir. Bu amaç doğrultusunda, önemli oranda toprak biyo-dizel üretimi için kullanılmaktadır. Örneğin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde dünyanın en büyük hurma plantasyonunu kurmak isteyen Çin, bu doğrultuda yaklaşık olarak 2 milyon 800 bin hektar büyüklüğünde bir alan tahsis etmiştir ("Yeni Dünyanın Yönetim Aracı Gıda: Küresel Gıda Güvenliği Tehlikede", 2011). Biyo-yakıt, gelecekte, tükeneceği öngörülen petrol, kömür, uranyum gibi fosil yakıtların yerine, tam olarak çözüm olmasa bile, en kolay ikame kaynağı olarak görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda, devletler, dört yıl gibi kısa bir sürede ürün vermeye başlayan ve yarım yüzyıla yakın bir süre verim alınabilen palmye ağacı ekimine büyük rağbet göstermektedirler. Ağacın meyvesinin çekirdeğinden sıvı elde edilmekte ve bu sıvı biyo-yakıt olarak kullanılmaktadır. Bol miktarda azot içermesinden dolayı atığı ise gübre olarak tarımsal faaliyetlerde kullanılmaktadır (Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, 2014: 10).

Arazilerin kullanım hakkının el değiştirmesi çoğu zaman, söz konusu halklar tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Bu durum, söz konusu ülkelere tepkilere, protestolara, ayaklanmalara hatta hükümet devirmelere kadar gitmektedir. Örneğin, Suudi Arabistan'ın Senegal ve Mali'de kiralandığı arazilerde üretilecek pirinçlerin tamamen ihracata söz konusu yapılacak olması iki ülkede de halkın tepkisiyle

karşılaşmıştır. Benzer tepki, aynı politikayı Mali’de kiraladığı 100 bin hektarlık alandan elde edeceği ürünler için izlemek isteyen Libya’ya karşı ülke halkından gelmiştir. Madagaskar’da yaşanan olay ise hükümetin devrilmesiyle son bulmuştur. Madagaskar hükümeti, 2008 yılında ülkedeki verimli arazilerin yarısına yakınını (Yaklaşık olarak bir buçuk milyon hektar; tarım arazilerinin dörtte birini tek bir firmaya, Daewoo firmasına satmak istedi.) Güney Kore’ye tahsis etmek isteyince ülkedeki muhalefet partilerinin de aktif girişimleriyle bu plan iptal edildi ve devlet başkanı görevinden uzaklaştırıldı; hükümet 2009 ilkbaharında devrildi. Kamerun’da da bazı yatırımlar iptal edildi. Bu iptallerde ülke halklarından çok sivil toplum kuruluşları ve insan hakları derneklerinin girişimlerinin etkili olduğu dikkat çekmektedir. Belirli nitelikte halk tepkileri ve protestolarından söz edilmekle beraber kıta halkının bu nitelikte bir bilinç ve eğitim seviyesine sahip olmadığı görülmektedir. Kıta ülkelerinde bu tür anlaşmalara karşı çıkışların öncülüğünü muhalefet partileri yapmaktadır. Dünya Bankası, Dünya Ticaret Merkezi ve Uluslararası Para Fonu gibi çeşitli uluslararası örgütler, çeşitli ülkeleri Afrika’da toprak satın almaya ya da kiralamaya yönlendirecek adımlar atarken; bunun kıtanın geleceğine yönelik oluşturacağı olumsuz koşullara dikkat çeken çeşitli sivil toplum kuruluşları ve insan hakları dernekleri bu tür anlaşmaların yapılmasını engellemek, yapılanların iptal edilmesini sağlamak amacıyla faaliyetlerde bulunmaktadır.

Satın alınan veya kiralanmış verimli araziler, söz konusu bölgelerdeki yerli halkın ve ülkelerin gıda sorunlarını gidermek yerine bu topraklar satın alan veya kiralayan ülkenin çıkarları doğrultusunda kullanılmaktadır. Bölgedeki yerli halk yerlerinden edilmektedir. Zaten hiçbir kadastral düzenlemenin yapılmadığı ve esasında kimseye mülkiyet hakkı verilmeyen söz konusu topraklarda yaşayan halk, yapılan anlaşmalara çerçevesinde bizzat kendi devletleri tarafından o topraklardan çıkartılmaktadır. Yerli halkın söz konusu topraklardan kendi devletleri tarafından çıkartılması anlaşmalarda yer bulan önemli bir şarttır (Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, 2014: 2).

Söz konusu topraklarda yaşayan halk, düşük bir tazminat karşılığında yerlerinden edilmek istenmektedir. Buna karşı gelen kişilerin malları talan edilmekte ve bu kişiler zorla yerlerinden çıkarılmaktadır. Bu süreçte, Kara Kıta’da bunun çok örneği yaşanmıştır. Örneğin, toprakları İngilizlere verilen ve bu nedenle topraklarını ve inşa ettikleri evlerini belirli bir tazminat karşılığında terk etmeleri istenen; fakat tazminatları ödenmediği için topraklarını terk etmeyen Uganda’nın Kigoba ve Mutende bölgelerinde yaşayan halk, barınakları ve ürünleri yakılarak bölgeden çıkartılmıştır. Benzer bir örnek Tanzanya’da yaşanmıştır. Burundi’deki iç savaştan kaçarak bu ülkeye sığınan, kendilerine vatandaşlık verilen ve kendilerine ileride ihtiyaç duyulması halinde devlet tarafından geri alınabilmek koşuluyla toprak ve barınacak yer tahsil edilen halk, Tanzanya devletinin söz konusu toprakları 21. yüzyılda diğer devletlere veya çok uluslu şirketlere satmak ya da

kiralamak amacıyla geri istemesi nedeniyle devletle karşı karşıya gelmiştir. Tanzania devleti anlaşma yaptığı şirketin isteğiyle bölgeyi halka kişi başı 200 dolar tazminat ödemek karşılığında boşaltma garantisi verdi. Uganda'da olduğu gibi burada da bölge halkına verilen sözler tutulmaması üzerine taraflar arasında gerginlik yaşanmıştır. Nijer'in kuzeyinde bulunan Agadez bölgesinde bölge halkı olan Tuaregler'in hayvanlarını otlatıkları arazilerin tazminat önerilmeden ve halka bilgi dahi verilmeden Çinli firmalara verilmesi olayında da taraflar arasında benzer gerginlikler yaşanmıştır (Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, 2014: 11-12).

Verimli arazileri satın alan veya kiralayan devletler veya çok uluslu şirketler, bu alanlarda ürettikleri gıda maddelerini ülkelerine ihraç etmektedirler. İç piyasaya ise çok az miktarda ürün sunmaktadır. Bu az ürünün iç piyasaya sürülmesi yerli halkı başka bir noktadan zor duruma sokmaktadır. Zaten doğru dürüst tarım yapamayan ve ürününü pazara ulaştırmada zorluk geçen yerli halk, söz konusu güçlerle rekabet edememektedir. Afrikalı üreticiler özellikle kıtada sayıları gittikçe artmakta olan Çinlilerin niteliksiz hammadde ve düşük işgücü kullanarak ucuz mal ettikleri ürünler karşısında dayanamamaktadırlar. İlk başlarda düşük ücretlerle yerli halkı söz konusu alanlarda çalıştıran Çinliler, gösterilen tepkiler üzerine yüzbinlerce Çinliyi üretimi gerçekleştirmeleri için kıtaya taşımıştır. Bu, sanayileşmenin yeterli derecede inşa edilemediği kıtada daha çok tezgahlarda ve atölyelerde el emeğiyle ürünlerini ortaya çıkaran yerli halkın ürününün değerinin azalmasına neden olarak halkı daha kötü koşullarda yaşamaya itmektir. Zaten ekilmeyen arazilerin bu şekilde tarıma açılacağı, modern yöntemlerle fazla ürün elde edileceği; bunun da hem ülkenin kalkınmasına olanak sağlayacağı hem de yerli halka istihdam sağlayacağı düşüncesiyle hareket eden kıta ülkelerinin bu beklentileri boşa çıkmıştır.

*Dünya Bankası verilerine göre tarımın Afrika'nın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya katkısı %32 oranındadır. Kıtadaki birçok ülkede işgücünün %85'ine varan kısmı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Buna karşın kıta, gıda ihtiyaçlarının önemli bir kısmını ithal etmektedir. Kıtadaki çiftçilerin çoğu pazara yönelik değil de geçim odaklı üretimde bulunmakta, pazara yönelik üretim yapan çiftçilerin pazara erişimlerinin önünde ciddi engeller bulunmakta ve çiftçilerin büyük bir kısmı modern olmayan teknikler kullanmaktadır. Verimliliği azaltan bu unsurlara ek olarak sulama eksikliği ve sert hava koşulları kıtada tarım sektörünün büyümesi için hükümetin önemli bir rol oynaması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kıtada gübre kullanımının da yeterli seviyede olmaması tarımsal verimliliği azaltan çok önemli bir unsurdur. Sahra-altı Afrika'da gübre kullanımı ortalama 8kg/ha iken uluslararası ortamda bu miktar 107 kg/ha'dır (Abidin, 2016).

Üretim daha çok ihracata yönelik olurken, söz verilen yerli halkın istihdamı da yerine getirilmemiş; aksine yerli halkın söz konusu satın alınan veya kiralanılan arazilerden uzak tutulması için farklı önlemler alınmıştır. Örneğin, Fransa, Senegal’de edindiği alanın etrafını duvarlarla çevirerek içerde ne üretildiğinin dahi görülmesini engellemektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler gıda hukuk raportörü olan Jean Ziegler, tüm çabalarına karşın söz konusu bu alana girememiştir (Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, 2014: 11-12). Kıta ülkelerinin, arazilerin dış devletlere veya çok uluslu şirketlere satılarak veya kiralanarak kıtanın kalkınmasına olanak sağlanacağı yönündeki beklentileri de şu ana kadar karşılıksız kalmıştır. Nitekim beklentilerin aksine karayolları inşa edilmemiş ve demiryolları ağları oluşturulmamış, var olan limanlar restore edilip daha kullanışlı hale getirilmemiş, su ve elektrik gibi halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak yönünde altyapıya yönelik adımlar atılmamış, okul ve hastane gibi kıta halkına katkı sağlayacak alanlarda da gözle görülür herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Toprağını tahsis eden veya kiraya veren ülkeler, toprak satın alan veya kiralayan ülkeleri veya şirketleri, kanunlarla koruma altına almaktadır. Arazilerin el değiştirmesi sürecinde satan veya kiraya veren ülke ile satın alan veya kiralayan ülke veya çok uluslu şirketler birlikte hareket etmektedirler. Afrika kıtasında ülkelerini yönetecek yeterli kaynaklara sahip olmayan ve kıtanın sahip olduğu kaynakları verimli şekilde kullanamayan yöneticiler yönetimde kalabilmek amacıyla sürekli olarak dış borçlanmaya başvurmuşlardır.

Ülkeler veya çok uluslu şirketler, Afrika kıtasındaki verimli arazileri işletmek için bu ülkelerdeki çeşitli projeleri yapmakta ya da bazı yapıları onarmaktadırlar. Örneğin, Katar Emirliği, Kenya’da 40 bin hektarlık aranda tarımsal faaliyette bulunabilmek için ülkede 2 milyar 300 milyon dolarlık yatırımla bir limanın modernize etmeyi üstlenmiştir (“Yeni Dünyanın Yönetim Aracı Gıda: Küresel Gıda Güvenliği Tehlikede”, 2011).

Elde edilen bu paraların çoğu yaşanan iç savaşlar sırasında silahlara yatırılmıştır. Bu devletlerin yöneticileri, 21. yüzyıla girildiğinde etkisini iyice arttıran gıda güvenliği nedeniyle bunu bertaraf etmek isteyen dış devletlerle ve çok uluslu şirketlerle kıtada arazi satımı veya kiralaması faaliyetlerinde beraber hareket etmişlerdir. Satın alma ya da kiralama işleminin önündeki engeller yasal düzenlemelerle aşılmaktadır. Arazileri satın alan veya kiralayan ülkeler veya çok uluslu şirketler, söz konusu ülkelerde uzun süre vergiden muaf tutulmaktadır. Yatırımlar, bölge halkına pek bir yarar sağlamazken, bölge halkının istihdamı yönünde verilen sözler tutulmamakta, yatırım hacmi başta vaat edilen oranda olmamaktadır. Oxfam yardım örgütünden Wiggerthale’in deyiimiyle, bunlar, “...İçeride boş sözler...” ve “...Araziler, karşılığında pek bir şey yapılmasına gerek kalmadan ucuza satın alınıyor.” (Kleinjung, 2011) şeklinde ifade edilmiştir.

Yapılan kiralama anlaşmalarının süreleri ve nitelikleri tarafların güçlerine göre değişmektedir. Azami 99

yılığına kiralanen topraklar, söz konusu taraflar arasındaki anlaşma çerçevesinde farklı süreler için de kiralanmaktadır. Bu anlaşmaların iktidar değişimi durumlarında ortadan kaldırılmasının önüne geçmek amacıyla satın alan veya kiralayan ülkeler anlaşmalara böyle durumları engelleyecek maddeler koymaktadırlar. Böylece önemli bir garanti sağlanmış olurken; taraflar arasında meydana gelecek anlaşmazlıkların çözülmesi için tarafların yetkin gördükleri İngiliz Ticaret Mahkemeleri'nin yetkili kılınması anlaşmalarla öngörülmüştür.

Karamsar Bir Sonuç: Kara Kıta'nın Değişmeyen Kaderi

Avrupalı devletlerin 15. ve 16. yüzyıldan itibaren insanlığın sömürge tarihi içinde Avrupalı güçlerin daima hedefi içinde kalan ve ağır bedeller ödeyen bölgeye gelmesiyle birlikte sömürgeleşmeyle karşı karşıya kalan Afrika, tarih boyunca açlık, fakirlik, gözyaşı, yaygın hastalıklar ve toplu katliamlarla anılmıştır. Kaynak ve nüfus açısından önemli bir niteliğe sahip olan kıta, buna karşın bu kaynakları nüfusun huzur ve refahı için kullanacak nitelikli lider ve bu liderlerin kullanacağı beşeri ve finansal sermayeden mahrumdur.

Önemli bir hammadde pazarı olan Afrika, bu kaynak ve nüfus hazinesi nedeniyle, tarihsel süreçte sürekli küresel güçlerin dikkatlerini üzerine çevirdikleri bir bölge olagelmiştir. Nitekim Kara Kıta, 21. yüzyılda tekrar uluslararası rekabetin önemli merkezlerinden biri haline gelmeye başlamıştır.

Kıta ülkelerinin yöneticileri tarafından kıta halkı için kullanıl(a)mayan kaynaklar, küresel güçlerin ve çok uluslu şirketlerin ilgisi çekmektedir. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda bu rekabet ve çatışmaların en büyük nedenlerinden biri küresel güçlerin ve çok uluslu şirketlerin gelecekte oluşacak olumsuz durumlara karşı gıda güvenliklerini sağlamak amacıyla dünyanın farklı bölgelerinde verimli tarım arazileri satın alma ya da uzun süreli kiralama işlemleri olacaktır.

Gıda güvenliği konusunun, hem ulusal güvenliği hem de uluslararası güvenliği tehdit edecek, çatışmalara neden olacak bir sorun haline geldiği günümüzde, durumun vahametinin farkında olan ve “devletin bekası” anlayışıyla hareket eden küresel güçler, ileride gıdadan kaynaklanan iç huzursuzluklar yaşamamak için önemli adımlar atmaktadırlar. Aksi takdirde tarım ve hayvancılık alanlarında önlem almayan devletler, hızlı nüfus artışı ve yaşanan değişiklikler göz önünde bulundurulduğunda gıda alanlarında ciddi sorunlarla karşı karşıya kalacaklardır. Birer gıda bağımlısı ülkeler haline gelme ve ciddi toplumsal krizler ve siyasi istikrarsızlıklar yaşama ihtimali olan bu devletler, gıda güvenliği açısından daha iyi konumda olan devletlerin etkisi altına girme tehlikesiyle de karşı karşıyadırlar. Bu noktada, gıda, devletlerarası ilişkilerde daha belirleyici bir unsur haline gelecektir. Her geçen gün küreselleşmenin etkisinin daha da hissedildiği dünyada gıda ihracatçısı ve gıda ithalatçısı ülkeler arasındaki ilişkiler hem küresel gıda piyasalarını hem de

uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkileri etkileyecektir. Bu alanda daha avantajlı olan devletler, siyasi gerçekçi kuramın öngörülerıyla uyumlu olarak, bu güçlerini çıkarlarını gerçekleştirmek, diğer devletler üzerinde kontrol sağlamak, uluslararası siyasi ilişkilere yön vermek ve küresel gıda piyasalarını çıkarları doğrultusunda etkileme yönünde politikalar izleyeceklerdir.

Bu noktada, Afrika, sahip olduğu fakat bir türlü değerlendiremediği ekilip dikilebilen verimli tarım arazilerinin çokluğu ve bakırlığı nedeniyle söz konusu küresel güçlerin en çok ilgilerini çekecek bölge niteliğindedir. Nitekim kıtada toprak satılması veya kiralanmasıyla ilgili kesin rakamlara anlaşmaların gizli yapılması nedeniyle ulaşılamamasına karşın; söz konusu faaliyetin her geçen gün daha da yaygınlik kazandığı (özellikle 2008 ekonomik kriziyle durumun vahametinin anlaşılması üzerine) bilinmektedir. Sahip olduğu önemli kaynaklarla kıta, bu güçlerin birbirleriyle karşılıklı rekabete girmelerine ve söz konusu güçlerin kıta halkıyla ciddi çatışmalar yaşamasına neden olacaktır. Kara Kıta'da izlenen bu politikaların sürekli acılarla yaşamak zorunda kalmış olan kıta halkına avantajlar sunmasını beklemek ancak bir temenni olarak kalacak gibi durmaktadır; kıta halkının geçmişte maruz kaldıkları acıların benzerlerini yaşayacaklarını öngörmek daha gerçekçi durmaktadır.

Kaynakça

- Abidin, Alper F., “Afrika’da Tarım Sektörüne Genel Bir Bakış”, Radikal Blog, 30 Ocak 2016, (Çevrimiçi) <http://blog.radikal.com.tr/ekonomi-is-dunyasi/afrikada-tarim-sektorune-genel-bir-bakis-123691>, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 20 Şubat 2016, 17:01).
- “Afrika’da Toprak Kiralama Yarışı”, Dünya Bülteni, 18 Kasım 2013, (Çevrimiçi) <http://www.dunya-abulteni.net/servisler/haberYazdir/280614/haber>, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 18 Şubat 2016, 18:02).
- Akgün, Birol, “Gıda Güvenliği ya da Malthus’un Geri Dönüşü”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 29 Kasım 2009, (Çevrimiçi) <http://sde.org.tr/tr/authordetail/gida-guvenligi-yada-malthusun-geri-donusu/38>, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 24 Şubat 2016, 16:46).
- Brown, Lester R., “Food Scarcity: An Enviromental Wakeup Call”, The Futurist, January-February 1998.
- Brown, Lester R., Plan B 3.0., Uygarlığı Kurtarmak İçin Harekete Geçmek, İstanbul, Tema Yayınları, 2008.
- Clinton, Hillary Rodham, “Küresel Gıda Güvenliğine ve Açlığa Yeni Bir Yaklaşım”, Clinton Global Initiative Kapanış Konuşması, 24 Eylül 2009, (Çevrimiçi) http://photos.state.gov/libraries/cyprus/120750/pdfs/ClintonOpEd_GlobalFoodSecurityOct09_TR.pdf, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 15 Şubat 2016, 14:02).

- Brown, Lester R., Plan B 3.0., Uygurluğu Kurtarmak İçin Harekete Geçmek, İstanbul, Tema Yayınları, 2008.
- Clinton, Hillary Rodham, “Küresel Gıda Güvenliğine ve Açlığa Yeni Bir Yaklaşım”, Clinton Global Initiative Kapanış Konuşması, 24 Eylül 2009, (Çevrimiçi) http://photos.state.gov/libraries/cyprus/120750/pdfs/ClintonOpEd_GlobalFoodSecurityOct09_TR.pdf, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 15 Şubat 2016, 14:02).
- Çin’in Gözü Afrika’nın Kaynaklarında”, Dünya, 16 Aralık 2015, (Çevrimiçi) <http://www.dunya.com/-dunya/global-ekonomi/cinin-gozu-afrikanin-kaynaklarinda-284787h.htm>, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 19 Şubat 2016, 19:16).
- Engdahl, F. William, Ölüm Tohumları, Özgün Şulekoğlu (çev.), İstanbul, Bilim&Gönül Yayınları, Nisan 2009.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), The State of Food Insecurity in the World, Rome, 2009, (Çevrimiçi) <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/012/i0876e/i0876e.pdf>, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 20 Şubat 2016, 12:21).
- Friedmann, Harriet, “The Political Economy of Food”, The American Journal of Sociology, No. 88, 1982, ss. 248-286.
- Gao, Shutao, “Discussion on Issues of Food Security Based on Basic Domestic Self-Sufficiency”, Asian Social Science, Vol. 6, No. 11, 2010, ss. 42-48.
- Giang, Chi Viet, “Afrika’yı Aç Bırakan <Tarım Emperyalizmi>”, Jülide Danışman (çev.), Deutsche Welle Türkçe, 4 Ağustos 2011, (Çevrimiçi) <http://www.dw.com/tr/afrikay%C4%B1-a%C3%A7-b%C4%B1rakan-tar%C4%B1m-emperyalizmi/a-15296762>, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 21 Şubat 2016, 16:21).
- İba, Sezin, Uluslararası Güvenlik Anlayışında Gıda Güvenliği Sorunsalı: Avrupa Birliği-Türkiye Karşılaştırmalı Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2013.
- Kleinjung, Tilmann, “Yoksul Ülkelerden <Toprak Araklanıyor>”, Aydın Üstel (çev.), Deutsche Welle Türkçe, 19 Ekim 2011, (Çevrimiçi) <http://www.dw.com/tr/yoksul-%C3%BClkelerden-toprak-araklan%C4%B1yor/a-15471740>, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 22 Şubat 2016, 20:32).
- Menlik, İlnur, “Dünyanın Yeni Stratejik Oyun Alanı”, Sabah Gazetesi, 22 Temmuz 2013, (Çevrimiçi) <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/07/22/dunyanin-yeni-stratejik-oyun-alani-afrika>, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 19 Şubat 2016, 17:42).
- McMichael, Philip, “Tarihsel Açından Dünya Gıda Krizi”, Monthly Review, İstanbul, Kalkedon Yayınları, Sayı 22, Ocak 2010, ss. 149-169.

- Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, “Afrika Topraklarında Uluslararası Pazarlıklar: Verimli Arazilerin Satışı veya Kiralanması”, Afrika Araştırmaları Grubu, İstanbul, 11 Ağustos 2014, s. 2, (Çevrimiçi) <http://www.ordaf.org/wp-content/uploads/2014/08/Afrika-Topraklar%C4%B1nda-Uluslararası%C4%B1-Pazarlıklar.pdf>, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 22 Şubat 2016, 18:39).
- Pinstrup-Andersen, Per, “Food Security: Definition and Measurement”, Food Security, Vol. 1, 2009, ss. 5-7.
- Shaw, D. John, World Food Security: A History since 1945, Palgrave Macmillan, 2007.
- Simon, George-Andre, Food Security: Definitions, Four Dimensions, History, Joint Training Programme, Rome, 2012, (Çevrimiçi) <http://typo3.fao.org/fileadmin/templates/ERP/uni/F4D.pdf>, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 20 Şubat 2016, 13:20).
- Sodano, Valeria, Food Policy Beyond Neo-Liberalism, Sociological Landscape: Theories, Realities and Trends, Dennis Erasga (ed.), 2012, (Çevrimiçi) <http://www.intechopen.com/books/sociological-landscape-theories-realities-and-trends/food-policy-beyondneo-liberalism-looking-for-a-new-paradigm-through-the-lens-of-economic sociology>, (Son Erişim Tarihi ve Saati: 21 Şubat 2013, 12:21).
- Shepherd, Benjamin, “Thinking Critically about Food Security”, Security Dialogue, Vol: 43, No. 3, 2012, ss. 195-212.
- “Tehlikenin Farkında mıyız?”, Mimar ve Mühendis, Sayı 77, Mayıs-Haziran 2014, ss. 26-27.
- “Yeni Dünyanın Yönetim Aracı Gıda: Küresel Gıda Güvenliği Tehlikede”, Turquie Diplomatique, İstanbul, Temmuz 2011.